

connected with metalinguistic awareness, that is the totality of knowledge about the text and the ability to work with the text.

It is established that metalinguistic awareness is related to educational reflexivity. The ability of a teacher to reflexion of his own professional activity is positively correlated with the ability to work effectively with text material and the ability to handle complex scientific texts.

Key words: metalinguistic abilities, metalinguistic knowledge, meta-cognitive competence of the teacher of higher school, understanding of scientific texts, abnotivity, pedagogical reflexivity.

Received October 17, 2014

Revised November 12, 2014

Accepted December 03, 2014

УДК 159.9.07

Т.Г. Здоровець

tzdorovets@ukr.net

Особливості наративної компетентності майбутніх практичних психологів

Zdorovets T.H. Features of narrative competence of future practical psychologists / T.H. Zdorovets // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 27. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 160–169.

Т.Г. Здоровець. Особливості наративної компетентності майбутніх практичних психологів. У статті проаналізовано проблему наративної компетентності практичного психолога як основну складову його професійної компетентності. Показано, що професійна компетентність психолога є складним психологічним утворенням, яке забезпечує успішність його професійної діяльності й включає в себе систему діяльнісно-рольових (знання, уміння і навички) та особистісних (професійно важливих якостей) характеристик, важливе місце серед яких займає наративна компетентність. Наративна компетентність передбачає сформованість в особистості наративу як структурної рамки та наявність «набору» базових наративів, що мають соціокультурну природу, вміль розгортати наративні структури у зв'язну розповідь або історію. Націленість психологічної допомоги на роботу з запитами клієнтів, що будуються на наративі, як історії життя людини, яка звернулася за допомогою, робить надзвичайно важливим вивчення наративної компетентності, що реалізується в процесах розуміння та самопізнання, осмислення та

переосмислення активним суб'єктом інформації про навколишній світ і себе в ньому. Виявлено, що наративна компетентність є складовою професійної компетентності практичного психолога і засобом усвідомлення ним власного досвіду та власної особистості, що виражається в умінні побачити за історією особистості в ході надання психологічної допомоги її індивідуальний наратив. Зроблено висновок про те, що несуперечлива Я-концепція, рефлексивність, діалогічна спрямованість у спілкуванні, керування почуттями й емоціями інших (складова емоційного інтелекту), чутливість – раціональність (складова комунікативної компетентності) є комплементарними до особистості практичного психолога якостями, наявність яких обумовить забезпечення особистісного зростання клієнта в процесі індивідуальної та групової роботи.

Ключові слова: наративна компетентність, наратив, соціальний інтелект, емоційний інтелект, діалогізм, комунікативна компетентність, рефлексія, несуперечлива Я-концепція.

Т.Г. Здоровець. Особенности нарративной компетентности будущих практических психологов. В статье проанализировано проблему нарративной компетентности будущего практического психолога как основную составляющую его профессиональной компетентности. Показано, что профессиональная компетентность психолога есть сложным психологическим образованием, которое обеспечивает успешность его профессиональной деятельности и включает в себя систему деятельно-ролевых (знания, умения и навыки), личностных (профессионально важных качеств) характеристик, важное место среди которых занимает нарративная компетентность. Нарративная компетентность предусматривает сформированность у личности нарратива как структурной рамки и наличие «набора» базовых нарративов, что имеют социокультурную природу, умения развертывать нарративные структуры в связный рассказ или историю. Нацеленность психологической помощи на работу с запросами клиентов, что строится на нарративе, как истории жизни человека, который обратился за помощью, делает чрезмерно важным изучение нарративной компетентности, что реализуется в процессах понимания и самопознания, осмысление и переосмысление активным субъектом информации об окружающей среде и себя в ней. Обнаружено, что нарративная компетентность есть составляющей профессиональной компетентности практического психолога и средством осознания им собственного опыта и собственной личности, что выражается в умении увидеть за историей личности, в процессе психологической помощи, её индивидуальный нарратив. Сделан вывод о том, что непротиворечивая Я-концепция, рефлексивность, диалогическая направленность в общении, управление чувствами и эмоциями других (составляющая эмоционального интеллекта), чувствительность – рациональность (составляющая коммуникативной компетентности) есть комплементарными к личности практического психолога качествами, наличие которых обусловит обеспечение личностного роста клиента в процессе индивидуальной и групповой работы.

Ключевые слова: нарративная компетентность, нарратив, социальный интеллект, эмоциональный интеллект, диалогизм, коммуникативная компетентность, рефлексия, непротиворечивая Я-концепция.

Постановка проблеми. Соціальний запит ставить високі вимоги до професійної підготовки психолога та визначає професійну компетентність майбутнього фахівця як одну з актуальних проблем сучасної психологічної освіти. Актуальність дослідження проблеми формування нарративної компетентності як основної складової професійної компетентності у майбутніх практичних психологів протягом їх навчання та становлення основ професіоналізму суттєво зростає у зв'язку з перебудовою системи освіти у сучасній Україні. Нарративна компетентність практичного психолога передбачає, по-перше, володіння усіма елементами нарративної структури, тобто, сформованість в особистості нарративу як структурного утворення, фрейма, а також наявність «набору» базових соціокультурних нарративів, або метанаративів, вміння розгортати нарративні структури у зв'язну розповідь або історію, яка великою мірою базується на культурно зумовлених метанаративах. По-друге, нарративна компетентність передбачає вміння побачити за оповіддю, історією іншого (клієнта) у ході надання психологічної допомоги його індивідуальний нарратив, тобто нарративну, а потім і особистісну ідентичність.

Мета статті полягає у розгляді психологічних особливостей нарративної компетентності майбутнього практичного психолога як засобу реалізації їх професійної компетентності.

Основний матеріал і результати дослідження. Експериментальне дослідження нарративної компетентності як складової професійної компетентності практичного психолога передбачає верифікацію наступних гіпотез:

нарративна компетентність є складовою професійної компетентності практичного психолога, що виражається в умінні побачити за історією особистості, у ході надання психологічної допомоги, її індивідуальний нарратив, як засіб усвідомлення нею власного досвіду та власної особистості;

комплементарними до особистості практичного психолога якостями, наявність яких обумовлює забезпечення особистісного зростання клієнта в процесі індивідуальної і групової роботи, є соціальний інтелект, емоційний інтелект, діалогизм, комунікативна компетентність, рефлексія, несуперечлива Я-концепція.

Для перевірки гіпотез доцільно використати наступні методи: методику діагностики соціального інтелекту Н.Ф. Каліної, методику діагностики емоційного інтелекту, методику діагнос-

тики інтерактивної спрямованості особистості Н.Є. Щукова, модифікація Н.П. Фетіскіна, методику діагностики спрямованості особистісного спілкування С.Л. Братченка, методику діагностики комунікативної соціальної компетентності, психометричну методику діагностики індивідуальної міри розвитку, індивідуальної рефлексивності А.В. Карпова, методику визначення ясності Я-концепції.

У дослідженні взяли участь студенти I (42 чоловік) та V (46 чоловік) курсів Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя, що навчаються за спеціальністю «Психологія» та «Практична психологія» на денній формі навчання.

Застосування методики діагностики соціального інтелекту Н.Ф. Каліної сприятиме визначенню рівня розвитку соціального інтелекту як когнітивної основи комунікативної компетентності майбутніх фахівців у галузі практичної психології.

Когнітивною основою комунікативної компетентності особистості Н.Ф. Каліна називає соціальний інтелект, який виступає специфічним когнітивним утворенням, що забезпечує ефективність соціальної активності особистості. Серед конструктів, що втілюють функціональну структуру соціального інтелекту – уміння шукати необхідну інформацію, відсутність імпліцитних уявлень, рефлексія на кінцеву мету, інтерес до людей, розуміння достатності результату в груповій діяльності, здатність до асиміляції нетрадиційного досвіду.

Під час кількісного аналізу методики діагностики соціального інтелекту Н.Ф. Каліної виявлено, що студенти I курсу мають низький рівень розвитку соціального інтелекту (70%), як когнітивної основи комунікативної компетентності. 20% мають показники середнього рівня та 10% високого, а п'ятикурсники діагностували 37,5% середній рівень, 22,5% – високий, 40% – низький рівень розвитку.

Емоційний інтелект є здатністю людини усвідомлювати, приймати та регулювати емоційні стани та почуття інших людей та власні. В структурі емоційного інтелекту є два аспекти: внутрішньоособистісний і міжособистісний, тобто здатність управляти собою та стосунками з іншими людьми.

В ході надання психологічної допомоги емоційний інтелект здійснює регуляцію внутрішньої та зовнішньої діяльності фахівця, забезпечує здатність емоційного розуміння та пізнання власного стану та і психологічного стану партнера по спілкуванню (клієнта); управління власними діями відповідно до свідомо поставленої мети, регулюючи внутрішні стани (бажання та потре-

би); надання значущості явищам та ситуаціям, що визначають переживання партнерів по спілкуванню.

Конструктами емоційного інтелекту, на думку М.А. Манайлової, є усвідомлення власних почуттів та емоцій, керування власними почуттями й емоціями, усвідомлення почуттів та емоцій інших людей керування почуттями та емоціями інших людей.

Діалогічність як суттєва ознака інституту психологічної допомоги – невід’ємна риса професіоналізму взаємодії психолога з психологічною реальністю клієнта незалежно від парадигми психологічної допомоги, у якій працює фахівець. Діалогічність передбачає рівноцінну, паритетну взаємодію смислів у процесі інтерсуб’єктної інтерпретації фахівцем і клієнтом травмуючих подій життя останнього, що констатують породження, синтез нового смислу психологічної ситуації і досягнення психічного гомеостазу клієнта, його особистісний ріст. Отже, діалогічність взаємодії передбачає створення єдності цілей і смислів суб’єктів, що визначає співробітництво як важливу ознаку реальної взаємодії. Методика, створена Н.Є. Щуковим та модифікована Н.П. Фетіскіним, призначена для визначення інтерактивної спрямованості особистості, де визначена спрямованість орієнтована на взаємодію і співробітництво. Співробітництво, як спрямованість особистості, характеризується виявленням інтересів, потреб обох сторін, обговорення їх, пошук взаємоприйняттого рішення, формуванням альтернатив у вирішенні проблеми, і не може бути реалізована інакше, як на підставі актуалізації діалогічних інтенцій усіх партнерів по спілкуванню.

Методика діагностики спрямованості особистісного спілкування С.Л. Братченко орієнтована на виявлення проявів діалогічної комунікативної спрямованості. Позиція В.Н. Панфьорова з приводу специфіки проявів діалогу передбачає логічне, смислове та психологічне єднання партнерів, їх включеність у співробітництво, узгодження позицій. С.Л. Братченко розглядає діалог як комунікативне співробітництво, як взаємодію різних логік, точок зору.

Отже, виявлення рівня спрямованості особистості на співробітництво за методикою «Діагностика інтерактивної спрямованості особистості» Н.Є. Щукова, модифікація Н.П. Фетіскіна та проявів діалогічної комунікативної спрямованості за методикою «Діагностика спрямованості особистісного спілкування» С.Л. Братченко можна розглядати як виявлення рівня діалогічної спрямованості суб’єкта (психолога) на співробітництво у взаємодії з іншими (клієнтом).

Під час дослідження виявлено, що досліджуваним властивий низький рівень розвитку інтерактивних орієнтацій.

С.Л. Братченко виділяє у спілкуванні його діалогічну та монологічну спрямованість. В свою чергу, монологічна поділяється на авторитарну, альтероцентристську, маніпулятивну, конформну та індіферентну.

М.Я. Амінов, М.В. Молоканов зазначають, що професія психолога в комунікативному плані виступає прикладом спеціальних здібностей, які вимагають інтерперсональних умінь, тобто таких якостей особистості, що забезпечують успішну взаємодію між людьми, взаєморозуміння, організацію спільної діяльності. Складовими системи інтерперсональних умінь науковці називають готовність до контактів, уміння їх підтримувати, уміння зберігати емоційну рівновагу в процесі спілкування, високу чутливість, емоційну привабливість для інших людей.

Отже, однією з найголовніших серед професійних спонук практичного психолога має бути орієнтація на людину, її прийняття. Тому використання методики «Діагностика комунікативної соціальної компетентності» спрямоване на отримання більш цілісного уявлення про особистість психолога-фахівця, створення імовірного прогнозу успішності його професійної діяльності.

Комунікативна компетентність студентів як І, так і V курсів характеризується відкритістю, легкістю, комунікативністю, середнім рівнем розвитку логічного мислення та кмітливості, емоційною стійкістю та спокоєм, середнім рівнем безпечності, життєрадісності, веселості, середнім рівнем чутливості, незалежністю, орієнтацією на себе, середнім рівнем самоконтролю та вміння підкорятися правилам та відсутністю особистісних проблем.

У дослідженнях І.М. Семенова та С.Ю. Степанова рефлексія виступає як переосмислення і перебудова суб'єктом змісту своєї свідомості, що розгортається в 5 етапів: актуалізація смислових структур «Я»; вичерпання цих актуалізованих смислів при апробації стереотипів досвіду; їх дискредитація у контексті виявлених суперечностей; інновація принципів конструктивного переборення цих суперечностей; реалізація через реорганізацію змісту особистого досвіду.

Розглядаючи особливості професійної рефлексії практичного психолога, Н.І. Пов'якель відзначає її здвоєність, дзеркальність взаємного відображення суб'єктів спілкування і взаємодії, самопізнання і пізнання, змістом яких виступає відтворення особистісних особливостей. Дослідниця підкреслює особливе значення когнітивного компонента професійної рефлексії психо-

лога-практика, який спрямований на усвідомлення себе реального і себе як особистості, як професіонала, своїх дій, поведінки та прогнозування їх наслідків.

Психометрична методика діагностики індивідуальної міри розвитку індивідуальної рефлексивності А.В. Карпова має на меті вивчення рівня розвитку рефлексивності як психологічної властивості, рефлексії як процесу та рефлексивності як результату для забезпечення професійної компетентності практичного психолога.

Студентам I курсу властивий низький рівень рефлексивності (52,5%) як інтегрованого показника, що передбачає рівень розвитку рефлексивності як психологічної властивості, рефлексії як процесу і рефлексування як результату; 45% – середній рівень; 2,5 – високий.

Студенти V курсу мають середній (80%) та низький (20%) рівень рефлексивності.

Р. Бернс визначив Я-концепцію як динамічну систему уявлень людини про саму себе, що включає в себе: усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших якостей, самооцінку, суб'єктивне сприймання зовнішніх чинників впливу на особистість. Будучи важливим регулятором поведінки, Я-концепція виконує потрібну функцію:

1) сприяє досягненню внутрішньої інтерпретації набутого досвіду;

2) визначає характер і особливості інтерпретації набутого досвіду;

3) слугує джерелом очікувань стосовно власної поведінки і самого себе.

Я-концепція створює відчуття своєї постійної визначеності, самототожності та адекватності. Тому наявність несуперечливої, позитивної Я-концепції – одна з найважливіших умов ефективності професійної діяльності практичного психолога, особистість якого виступає основним знаряддям, інструментом надання психологічної допомоги (Ю. Альошина, О.Бондаренко, Р. Мей та ін.)

Студентам I курсу властивий середній (70%) та низький (30%) рівень ясності Я-концепції.

Студенти V курсу мають середній (60%) та високий (40%) рівень ясності.

Мовна форма ставлення до світу виражається у висловлюваннях та їх переплетіннях – текстах. Відповідно свідомість людини, що розкриває сенси через тексти, виступає мовним началом. Людина лінгвізує світ і безперервно трансформує його за допомогою

власної мови. Проживаючи життя, вона конструює його історію. Її зміст залежить від багатьох умов і чинників, що склалися ще до народження, сформувалися в дитинстві чи зрілому віці.

Згідно з Ф. Джеймсом, усвідомлення досвіду є можливим завдяки оповідній функції, тобто, світ є доступним людині лише як історія про неї. Будучи невід'ємною частиною людської реальності нарратив володіє низьким порогом чуттєвості щодо різноманітних особистісних змін. Структурувальна функція нарративу уможлиблює впорядкування внутрішньої реальності залежно від змін в усвідомленні й осмисленні досвіду. Ефективність посередницької функції нарративу між культурою й особистістю визначається його подвійною природою: нарративи є водночас картами світу й особистості, що дозволяє конструювати себе за допомогою історії як частини нашого світу. Осмислення життя відбувається через оповідь як через загальнокультурні та національно-родові нарративи, що конструюються на підставі інтеріоризованих культурних взірців. Особистість розглядається оповідачем історії, а отже, у фокусі її уваги є проблеми «Я».

Н.В. Чепелева [1,2] пропонує психологічний підхід до вивчення тексту як моделі взаємодії автора та реципієнта, що передбачає розкриття текстових рамок, вихід у позатекстову реальність: діяльність, у яку він включений, ситуацію, на яку він орієнтований, представленість автора у тексті, роль реципієнта, на якого розрахований текст.

Аналізуючи автонарративи досліджуваних за допомогою запропонованих О.М. Назарук [1] маркерів нарративу, виявлено, що в студентів I курсу мінімально розвинена здатність до формування нарративу (83% досліджуваних). Лише у 17 % здатність до формування нарративу констатується на стадії розвитку. Здатність до формування нарративу в студентів V курсу виявлена в наступному співвідношенні: 48 % мають мінімально розвинену здатність до формування нарративу, у 25 % здатність до формування нарративу – на стадії розвитку, 27 % мають сформовану здатність до формування нарративу.

Обчислюючи кореляційні зв'язки за допомогою пакета статистичних програм SPSS 11.5, нами встановлено, що на високому рівні значимості за r-критерієм Спірмена знаходяться: ясність Я-концепції та нарративу ($r = 0,618$; $p = 0,000$), рефлексивність та нарратив ($r = 0,406$; $p = 0,000$), діалогічна спрямованість у спілкуванні та нарратив ($r = 0,336$; $p = 0,002$), керування почуттями й емоціями інших і нарратив ($r = 0,334$; $p = 0,002$), чутливість – раціональність і нарратив ($r = 0,302$; $p = 0,005$).

Висновки. Отже, нарративна компетентність є складовою професійної компетентності практичного психолога і засобом усвідомлення ним власного досвіду та власної особистості, що виражається у вмінні побачити за історією особистості у ході надання психологічної допомоги її індивідуальний нарратив.

Несуперечлива Я-концепція, рефлексивність, діалогічна спрямованість у спілкуванні, керування почуттями й емоціями інших (складова емоційного інтелекту), чутливість – раціональність (складова комунікативної компетентності) є комплементарними до особистості практичного психолога якостями, наявність яких обумовить забезпечення особистісного зростання клієнта в процесі індивідуальної і групової роботи.

Список використаних джерел

1. Назарук О. М. Вікові особливості розуміння особистого досвіду : дис. канд. психол. наук : 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2004. –188 с.
2. Основи психосемантики (за нарративними технологіями) / Н.В. Чепелева, М.Л. Смульсон, О.М. Шиловська, С.Ю. Гуцол; за заг. ред. Н.В. Чепелевої. – К. : Главник, 2008. – С. 192.
3. Проблеми психологічної герменевтики : монографія / за ред. Н.В. Чепелевої. – К. : Міленіум, 2004. – 276 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Nazaruk O. M. Vikovi osoblyvosti rozuminnja osobystogo dosvidu : dys. kand. psyhol. nauk : 19.00.07 / In-t psykologii' im. G.S.Kostjuka APN Ukrai'ny. – K., 2004. –188 s.
2. Osnovi psihosemantiki (za narativnimi tehnologijami) / N.V. Chepeleva, M.L. Smul'son, O.M. Shilovs'ka, S.Ju. Gucol; za zag. red. N.V. Chepelevoi'. – K.: Glavnik, 2008. – S. 192.
3. Problemy psykologichnoi' germenevtyky : monografija / za red. N.V. Chepeljevoi'. – K. : Milenium, 2004. – 276 s.

T.H. Zdorovets. Features of narrative competence of future practical psychologists. The paper analyzes the problem of narrative competence of a practical psychologist as a major component of his professional competence. Professional psychologists' competence is shown here as a complex psychological derivation which provides the performance of their professional activities and includes a system action-role (knowledge, proficiency and skills) and personal (professionally important qualities) characteristics, the most prominent of which is the narrative competence. Narrative competence involves the formation of narrative identity as a structural framework and the presence of «a set of» basic narratives that

have a socio-cultural nature, the skills of deploying narrative structure in a coherent narrative or story. The focus of psychological help on work with the needs of customers that are based on the narrative, as the history of the human`s life who asked for help makes the study of narrative competence very important, that is realized in the process of understanding and self-reflection and reconsideration of an active subject of information about the world and themselves in it. The narrative competence is revealed as a component of professional competence of a practical psychologist and by means of understanding their experience and their own personality, which is reflected in the ability to see behind the story of the individual, during providing psychological help her personal narrative. Consistent self-concept, reflexivity, dialogic orientation in communication, management of feelings and emotions of others (the component of emotional intelligence), sensitivity – rationality (the component of communicative competence) is concluded to be complementary to the qualities of a practical psychologist, which presence should cause the implementation of personal customer`s growth during the individual and group work.

Key words: narrative competence, narrative, social intelligence, emotional intelligence, dialogism, communicative competence, reflection, consistent self-concept.

Received October 19, 2014

Revised November 11, 2014

Accepted December 05, 2014

УДК 159.923

С.В. Камінська

skaminskav@gmail.com

Наукові підходи до дослідження маргінальності у суспільних науках

Kaminska S.V. Scientific approaches to the study of marginality in the social sciences / S.V. Kaminska // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 27. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 169–182.

С.В. Камінська. Наукові підходи до дослідження маргінальності у суспільних науках. У статті аналізуються підходи до дослідження феномена «маргінальності» та «маргінальної особистості» у вітчизняній та зарубіжній філософії, соціології, соціальної психології. З'ясовано, що